

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Bakalářská práce

Mustafa Kemal Atatürk a jeho postoj k islámu

Martina Kurcová

Plzeň 2012

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra blízkovýchodních studií

Studijní program Mezinárodní teritoriální studia

Studijní obor Blízkovýchodní studia

Bakalářská práce

Mustafa Kemal Atatürk a jeho postoj k islámu

Martina Kurcová

Vedoucí práce:

PhDr. Miroslav Šedivý, PhD.

Katedra historických věd

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2012

Poděkování

Na tomto místě bych chtěla vyjádřit poděkování PhDr. Miroslavu Šedivému, PhD. za odborné vedení mé práce, za rady a pokyny, které mi pomohly práci dokončit.

Prohlašuji, že jsem práci vypracovala samostatně s použitím uvedené literatury a poznatků získaných během studijního pobytu v Turecku od srpna 2011 do ledna 2012.

Plzeň, duben 2012

.....

Obsah

ÚVOD	6
POZNÁMKA K PŘEPISU TURECKÝCH SLOV A TURECKÉ ABECEDĚ	9
1 ZROZENÍ „NESMRTELNÉHO VŮDCE“ ATATÜRKA.....	10
2 ATATÜRKŮV DVOJSTRANNÝ POSTOJ K ISLÁMU	17
3 ZAVEDENÍ LAICKÝCH ZÁKONŮ	23
4 ZÁKAZ ČINNOSTI MYSTICKÝCH ŘÁDŮ	26
5 „KLOBOUKOVÝ ZÁKON“	32
6 REFORMA VZDĚLÁNÍ, PÍSMO A TURECKÉHO JAZYKA.....	35
7 OSVOBOZENÍ TURECKÝCH ŽEN.....	39
ZÁVĚR	42
BIBLIOGRAFIE	45
INTERNETOVÉ ZDROJE	47
RESUMÉ	48

ÚVOD

Jen málokterý stát na světě prošel takovými změnami jako právě Turecko. Právem je tato země nazývána mostem mezi Evropou a Asií, Východem a Západem. Moderní hudba se v ulicích tureckých měst mísí s muezzinovým voláním k modlitbě, ženy v minisukních míjejí ženy v dlouhých pláštích a šátcích zakrývajících jim vlasy a umírněný sekulární islám omezuje ortodoxní projevy náboženství. To je Turecko, země podivuhodných kulturních protikladů a křižovatka různých kultur.

Přestože drtivá porážka v první světové válce zasadila Osmanské říši, kdysi největšímu impériu své doby, poslední ránu, blížící se katastrofa ve formě okupace Anatólie evropskými státy byla na poslední chvíli zažehnána. Za tímto úspěchem stál Mustafa Kemal, později známý jako Atatürk, kterému se díky jeho nezměrnému úsilí a zaujetí podařilo ubránit území před vítěznými mocnostmi, ale také zahájit reformní proces v mnoha oblastech společenského života, který měl vyvést zemi z krize a přiblížit ji k Evropě. Ačkoliv Atatürk nebyl prvním, kdo se pokusil o prosazování změn s cílem pozvednout národ na úroveň vyspělých západních zemí, byl však prvním, komu se podařilo zavést reformy s takovou účinností a dosahem. Moderní Turecko je tedy skutečně do značné míry dílem tohoto muže – prvního tureckého prezidenta Mustafy Kemala Atatürka. Vytvořil kolem sebe kult osobnosti, který ho přežil. Snad v každém tureckém městě je ulice nesoucí jeho jméno. Jeho portréty a sochy, které najdeme na mnoha veřejných místech, úřadech, ve školách nebo obchodech, reflektují vděčnost celého národa. Každý rok si 10. listopadu, v den výročí Atatürkovy smrti, všichni Turci připomínají ztrátu svého milovaného otce. Naopak velké oslavy provází 30. srpen, oslavu vítězství ve válce za nezávislost nebo 29. říjen, den vzniku Turecké republiky, o který se nikdo jiný nezasloužil tak jako Atatürk. Jeho zásluhou je Turecko jediným demokratickým sekulárním státem v muslimském světě.

Velká část mé práce je zaměřena právě na osobnost Mustafy Kemala Atatürka. Hlavním cílem je vyjádřit Atatürkův ambivalentní postoj k islámu, který provázal zavádění veškerých reforem a v neposlední řadě vyvrcholil v oficiální sekularizaci turecké společnosti.

Práce je rozdělena do sedmi kapitol. Zatímco v první kapitole se budu zabývat především Atatürkovým životem před jeho jmenováním prvním tureckým prezidentem, druhá kapitola již reflektuje jeho působení v čele Turecké republiky. Velká pozornost je zde soustředěna zejména na změnu Atatürkova postoje k islámu, který vedl k sekularizaci, neboli oddělení náboženství od státu. Prosazování laicismu v oblasti zákonodárství je věnována třetí kapitola. Islám byl odsunut do sféry osobní zbožnosti. Bylo ale nutné provést další reformy, které by ještě více omezily jeho vliv či odstranily jeho symboly. Tomuto se podrobněji věnuje kapitola čtvrtá a pátá. Šestá kapitola popisuje přechod z arabského písma na latinku, změnu v jazykové oblasti a dopad této reformy na život obyvatel Turecké republiky. Dále se podrobněji zabývám jednou z nejvýznamnějších reforem, které proces etablování nového státu provázely, a to postavením žen a jejich právy. Nakolik se Atatürk zasloužil o rozvoj této oblasti je nastíněno v poslední kapitole.

Hlavním pramenem pro mou práci se stala literatura a internetové zdroje v českém, anglickém a tureckém jazyce. Stěžejním zdrojem, se kterým jsem pracovala, byla kniha s názvem Atatürk, jejímž autorem je anglický historik a spisovatel Andrew Mango. Ten ve svém biografickém díle s využitím mnoha pramenů důkladně zmapoval celý jak osobní, tak politický život Mustafy Kemala. Jelikož pro Turky je Atatürk národním hrdinou, jeho osobnosti se věnovalo a stále věnuje mnoho tureckých autorů. Domnívám se ale, že kniha Andrewa Manga je díky svému rozsahu a přehlednému chronologickému uspořádání nejzdařilejším dílem reflektujícím Atatürka v anglickém jazyce. Z českých prací bych vyzdvihla knihu Gabriela Pirického Turecko, která na několika stranách

velmi dobře shrnuje vznik Turecké republiky, osobnost Mustafy Kemala a především jeho reformy potlačující vliv islámského náboženství. I přes omezený rozsah obsahuje kniha veškerá důležitá fakta a mnohdy dokonce jisté zajímavosti, které provázely Atatürkův život. Tureckých zdrojů jsem využívala zejména při analýze Atatürkových výroků a projevů. Ty se staly nezbytnou součástí práce, jelikož přesně vyjadřují Atatürkovy myšlenky, a dokreslují tak povahu jeho činů.

POZNÁMKA K PŘEPISU TURECKÝCH SLOV A TURECKÉ ABECEDĚ

Při transkripci tureckých či arabských slov, která se v českém jazyce běžně používají, jsem ponechala jejich český přepis. Ostatní turecká slova a vlastní jména, která jsou v mé práci použita, jsou uvedena v původní turecké podobě. Většina písmen turecké abecedy se vyslovuje stejně jako v českém jazyce. Výjimkou jsou následující písmena:

c – vyslovuje se jako dž

ç – české č

ğ – ve slovech s tvrdými samohláskami (a, ı, o, u) se nevyslovuje, ale prodlužuje předcházející samohlásku; ve slovech s měkkými samohláskami (a, i, ö, ü) se vyslovuje jako j

ı – české i vyslovené tvrdě (podobné ruskému tvrdému znaku)

i – české i vyslovené měkce

j – české ž

ş – české š

y – české j.

1 ZROZENÍ „NESMRTELNÉHO VŮDCE“ ATATÜRKA

Roku 1881, kdy se v makedonském přístavním městě Soluň narodil Mustafa Kemal, byla Osmanská říše ovládána sultánem a chalífou v jedné osobě. Ten jako Alláhův zástupce na zemi udržoval svou moc na základě tradic islámského náboženství. Islám a islámské právo šarí'a (turecky *şeriat*) určovaly způsob života v zemi již více než šest set let. Toto se však mělo zanedlouho změnit. Ale ještě před tím, než se chalífát stal minulostí a islám byl odsunut do sféry osobní zbožnosti, stalo se mnoho významných událostí, které je potřeba zmínit.

Mustafa Kemal pocházel z konzervativní muslimské rodiny. Jeho dědeček Ahmet Efendi byl vzdělaným mužem, který dokonce znal z paměti celý Korán a vysloužil si proto titul *hafiz*. V tradici islámského vzdělání pokračoval jeho syn Mehmet i vnuk Salih. Mustafaova otce Aliho Rizu jeho pokrokové a liberální myšlenky vedly ovšem úplně jiným směrem. Nejprve spravoval náboženské nadace v různých menších městech, pak se ale oženil, usadil se ve svém rodném domě poblíž Soluně, odkud byl následně jako celník vyslán k řecké hranici. Zde se také později začal věnovat obchodu se dřevem, který mu vynášel poměrně slušné zisky. Díky nim si mohla rodina dovolit nechat si postavit třípatrový dům přímo v Soluni, kde přišel na svět Mustafa. Tento dům dnes slouží jako muzeum připomínající jeho památku.¹

Díky výchově v konzervativní muslimské domácnosti byla velkou obhájkyní islámu také Mustafaova matka Zübeyde. Protikladnost názorů obou manželů se projevila poprvé v době, když nastal čas, aby byl Mustafa zapsán do školy. Na jejich roztržku později Atatürk vzpomínal takto: *„Moje matka chtěla, abych byl zapsán do náboženské školy v našem blízkém sousedství. Můj otec, který byl celním úředníkem,*

¹ Turan, 2004, str. 17-22.

považoval za lepší možnost poslat mě do nově otevřené školy Şemsi Efendiho, kde se vyučovalo podle nových metod. Nakonec to byl otec, kdo našel řešení. Nejdříve jsem podstoupil slavnostní ceremonii na náboženské škole v sousedství. Tohle matku uklidnilo. O několik dní později jsem tuhle školu opustil a nechal se zapsat do školy Şemsi Efendiho.“²

Sám Mustafa si již během několikadenního pobytu v náboženské škole stihl vypěstovat odpor k náboženství, konkrétně k islámu, který provázal celý jeho další život. Nechuť v něm vyvolávala povinnost sedět celý den na podlaze a memorovat koránské verše. O pár let později, když po smrti otce s matkou a mladší sestrou Makbulí žil chvíli u matčiných příbuzných na venkově, z téhož důvodu odmítl navštěvovat školu místního imáma.

Touha po vzdělání ho nakonec přivedla zpět do jeho rodné Soluně. Makedonie byla koncem 19. století obývána především Řeky a Turky, ale také např. Albánci, Bulhary nebo Slovany. Její největší přístav, město Soluň, pak bylo ještě kosmopolitnější. Kromě mnoha Evropanů různého původu tu žila také rozsáhlá židovská komunita tvořící více než polovinu všech obyvatel. Jak populace, tak význam města rostl především během posledních čtyřiceti let 19. století. Soluň nebyla jen významným přístavem, byla také důležitou zastávkou na nově vybudované železniční trati spojující Istanbul s Vídní.³ Toto bylo město Mustafy Kemala, kde se s moderní evropskou kulturou mohl setkávat tak často, jak jen chtěl. Jejím napodobování zasvětil praktický celý svůj život.

² Úryvek z rozhovoru mezi Mustafou Kemalem Atatürkem a Ahmedem Emin Yalmanem pro turecký deník *Vakit*, Čas, leden 1922.

Převzato z <http://www.turkmeclisi.org/?Sayfa=Temel-Bilgiler&Git=Bilgi-Goster&Baslik=ataturkun-hayati&Bil=191> (12. 1. 2012).

³ Hanioglu, 2011, str. 8-12.

Po úspěšném složení přijímacích zkoušek na vojenskou školu se mu splnil sen a mohl si konečně obléknout vytouženou vojenskou uniformu. Jeho vojenský výcvik trval celkem třináct let. Od roku 1895 po ukončení školy v Soluni pokračoval ve studiu v Manastiru, kde byla kadetům vštěpována především loajalita k sultánovi a Osmanské říši a oddanost islámu. V té době ale ještě osmanský nacionalismus, později se přeměňující na nacionalismus turecký, nebyl pro Mustafu Kemala příliš zajímavý. Seznámil se zde ale s chlapcem jménem Ali Fethi, který se zabýval francouzskou filozofií a díly významných osvícenců, jakými byli např. Voltaire nebo Charles Louis Montesquieu. Mustafaova francouzština však byla chabá, a proto se během letních prázdnin v Soluni rozhodl navštěvovat kurz vedený francouzskými dominikány. Začínal si totiž uvědomovat, že právě francouzština by mohla být klíčem k evropské vzdělanosti.⁴

Jako osmnáctiletý chlapec nastoupil začátkem roku 1899 na Vojenskou akademii, prestižní istanbulskou školu známou pod jménem *Harbiye*. Život zde byl pro kadety velmi tvrdý. Nejenže je jejich nadřízení důstojníci mohli bít podle libosti, dostávali také jen skrovné jídlo složené většinou z fazolí, rýže a trochy skopového masa. Zakázáno bylo čtení jakýchkoliv novin nebo knih kromě učebnic a islámská zbožnost sestávající z pěti denních modliteb a držení půstu během svatého měsíce Ramadánu byla povinností. Samozřejmostí byl také zákaz pití alkoholu. To se ovšem dalo snadno obejít. Velmi blízko se nacházela moderní istanbulská čtvrť Beyoğlu plná kaváren, restaurací a barů. Stejně jako jeho přátelé ani Mustafa Kemal si z islámského zákazu alkoholu rozhodně těžkou hlavu nedělal. Ačkoliv byli i takoví turečtí důstojníci, kteří brali islám jako závazný způsob života a společnosti, většina z nich

⁴ Mango, 1999, str. 33-40.

nevykazovala téměř žádné náboženské přesvědčení a islám chápala pouze jako součást života ostatních lidí.⁵

Během svých studií Atatürk neprohluboval jen svou vojenskou disciplínu, začal se také stále více zajímat o politickou situaci v zemi. Vláda sultána Abdülhamida II. byla vládou absolutistickou. Ústava vydaná na nátlak Mladoosmanů roku 1876, která nejen že stanovovala sultána chalífou, strážcem islámu a suverénem všech muslimských poddaných, ale také omezovala jeho moc na úkor nově vzniklého dvoukomorového parlamentu,⁶ byla roku 1878 sultánem pozastavena, a jeho absolutní moc tak znovu obnovena. Opozice byla zakázána. Odpůrci režimu byli tedy odkázáni pouze na exilovou nebo ilegální činnost. V Paříži byla založena jedna z klíčových organizací, a to Výbor jednoty a pokroku, *İttihat ve Terakki Cemiyeti*.⁷ Mladoturci, jak si nyní říkali, se původně jako zastánci laicismu pokoušeli o to, co se podařilo dotáhnout do konce až Mustafu Kemalovi, totiž omezit vliv náboženství na politiku a vzdělání. Po druhém mladotureckém převratu roku 1913, kdy byla svržena vláda se moci chopili vysocí mladoturečtí důstojníci, tzv. mladoturecký triumvirát sestávající z Envera Paşi, ministra války, Talata Paşi, ministra vnitra, a Cemala Paşi, ministr námořnictva a vojenského guvernéra Istanbulu.⁸ Mladoturecká revoluce vyvolala v zemi euforii a naděje. Brzy ale bylo jasné, že ne všechny předrevoluční sliby budou mladoturečtí představitelé s to splnit. Navíc je začalo stále více zajímat spíše upevnění vlastní moci než obecné zájmy lidu.

S mladotureckým hnutím je neodmyslitelně spojena rozvíjející se ideologie tureckého nacionalismu, panturkismu. Přesto, že bylo ještě donedávna slovo Turek používáno jako hanlivé označení rolníka, pastýře

⁵ Tamtéž, str. 43-46.

⁶ The Ottoman Constitution (1876).

Převzato z <http://www.anayasa.gen.tr/1876constitution.htm> (5. 2. 2012).

⁷ Gombár, 1999, str. 291.

⁸ Tamtéž, str. 308.

nebo kočovníka a slovní spojení *Türk kafa* – hlupák (doslova „turecká hlava“) označovalo prostotu a zaostalost venkovanů, Mladoturci se stále častěji zmiňovali o vytvoření jednotného tureckého národa od Balkánu po Bajkal.⁹ Tato myšlenka se formovala i v hlavě Mustafy Kemala, který ačkoliv stojíc spíše v pozadí, se také zapojil do mladotureckého hnutí. Školní léta, kdy se rovnal svým učitelům a většinu ostatních studentů převyšoval, ho naučila být stále v čele. Když se ale po krátkodobém damašském exilu vrátil zpět do Soluně, zjistil, že na výslunní stojí Enver Paša, kterého poznal již během studia na vojenské škole v Manastiru. Ačkoliv si byl Mustafa Kemal vědom, že Enver Paša je vynikajícím důstojníkem, nedokázal svou nenávist k němu překonat. Svoji roli jistě hrála také žárlivost na Enverův úspěch, který si během Kemalovy nepřítomnosti vydobyl, odpor v něm ale vzbuzovalo především jeho dokonalé chování a vystupování naprosto podléhající islámskému náboženství.¹⁰

V roce 1914 se Osmanská říše stále ještě vzpamatovala z Balkánských válek, na zapojení se do dalšího válečného konfliktu tedy rozhodně připravená nebyla. Přesto se vláda vedená mladotureckým triumvirátem s vidinou vytvoření „Velkého Turecka“ zahrnujícího část území carského Ruska rozhodla zapojit do první světové války na straně centrálních mocností (Německo a Rakousko–Uhersko). Německo bylo totiž jediným evropským státem, který byl s Osmanskou říší ochoten jednat. Osmané do první světové války vstoupili v noci z 29. na 30. října 1914, když napadli ruské černomořské přístavy. Tak se formálně zapojili také do války proti Velké Británii a Francii. V listopadu téhož roku vyhlásil sultán Mehmet V. svatou válku, *džihád*. Ačkoliv si od tohoto kroku Němci hodně slibovali, jejich původní domněnky, že sultánova výzva sjednotí všechny muslimy v boji proti mocnostem a podnítl islámskou revoluci

⁹ Pirický, 2006, str. 56-67, 61-62.

¹⁰ Mango, 1999, str. 42.

proti Britům v Indii, byly mylné. Sultán neměl už ani na válku ani na vládu v zemi téměř žádný vliv.¹¹

První světová válka de facto ukončila existenci Osmanské říše, a tedy i islámské *ummy*. Mírová smlouva podepsaná 10. srpna 1918 v Sèvres byla pro Turky nepřijatelná, a proto se svým odhodláním zasloužili o její revizi. Sultán Mehmet VI. byl ochoten obětovat více než polovinu Anatólie jen za záchranu svého rodu. Tato smlouva by turecké území rozdělila mezi Řecko na západě a nově vzniklé státy – Arménii na severovýchodě a autonomní oblast Kurdistánu na jihovýchodě Anatólie – a na zbylém území by své zájmy uplatnily evropské vítězné mocnosti – Itálie, Francie a Velká Británie. Nedotčená by tak zůstala jen méně než polovina dnešního Turecka. Nakonec tato smlouva jen sjednotila Turky v boji za nezávislost pod vedením Mustafy Kemala. Dne 20. ledna 1920 byl istanbulemským parlamentem přijat Národní pakt, *Misâk-ı Millî*, který formuloval požadavky hnutí odporu. Tím nejdůležitějším bodem byla snaha získat suverenitu pro všechny osmanské muslimy, což byli kromě Turků i Kurdové, Čerkesové, Lazové a další etnické menšiny. Tento manifest je dodnes považován za zakládající dokument Turecké republiky. V pátek 23. dubna 1920 zahájilo v jedné z ankarských mešit svoji činnost Velké turecké národní shromáždění, *Türkiye Büyük Millet Meclisi*, které mělo hájit osmanské zájmy a zatím také ještě nezávislost a nedotknutelnost chalífátu. Kemalisté, tedy Kemalovi stoupenci, kteří hají jeho odkaz až do dnešní doby, ho v té době potřebovali, aby nepřišli o podporu islámského světa. Také proto proběhly všechny náboženské ceremonie, jako byla velká páteční polední modlitba a procesí nesoucí Korán a vousy proroka Muhammada. Přesto byli nacionalisté sultánem označeni za nevěřící, které je potřeba zabít.¹² V roce 1922 ale byl chalífát oficiálně oddělen od sultanátu a byl vyhlášen konec Osmanské říše.

¹¹ Gombár, 1999, str. 371-372, 396; Pirický, 2006, str. 64-66.

¹² Wanner, 2009, str. 108-110.

Poslední příslušník osmanské dynastie Abdülmecit už stál pouze v čele islámské instituce chalífátu, jejímž sídlem i nadále zůstal Istanbul.

Nová mírová smlouva z Lausanne uzavřená mezi Tureckem a vítěznými mocnostmi 24. července 1923 určila Turecku současné hranice. To vyvolalo velké přesuny obyvatel mezi Řeckem a Tureckem. Z Turecka do Řecka muselo odejít přes milion Řeků, na opačnou stranu asi čtyři sta tisíc muslimů. Úvahy o vytvoření nových států – Arménie a Kurdistanu – se staly minulostí. Hlavním městem nově vzniklého Tureckého státu, který byl oficiálně prohlášen republikou 29. října 1923, se stala Ankara. Mustafa Kemal byl zvolen jejím prvním prezidentem a započal novou éru nově vzniklého státu charakteristickou především politicko-náboženskými reformami. Turecko se na dlouhou dobu stalo jediným muslimským státem s republikánským zřízením.¹³

¹³ Kreiser, Neumann, 2010, str. 181-194; Pirický, 2006, str. 69-76.

2 ATATÜRKŮV DVOJSTRANNÝ POSTOJ K ISLÁMU

Ačkoliv byl Atatürk¹⁴ národním hrdinou, mnoho lidí si stále nedokázalo představit nový život v republice a odstranění sultána chalífy jim připadalo naprosto nemyslitelné. Po šest set let existence Osmanské říše měl právě islám jako státní náboženství nezanedbatelný vliv na život obyvatelstva. Toho si byl Atatürk velmi dobře vědom. Proto se v počátcích formování Turecké republiky nebránil užívání islámské rétoriky, která v té době měla jen posilovat turecký nacionalismus, jak dokazuje například i tento úryvek z jeho projevu: „*Turecký národ musí být pobožný víc než kdy předtím, a to v tom smyslu, že musí být pobožný ve své jednoduchosti a čistotě. V toto vkládám svoji víru, neboť věřím ve svoje náboženství a i v samotnou realitu. Naše náboženství neobsahuje nic, co by bylo v rozporu s rozumem a co by znemožňovalo další pokrok.*“¹⁵ A byly tu i další znaky islamizace, jako například zákaz výroby, dovozu, prodeje a konzumace alkoholických nápojů, stanovení pátku dnem pracovního klidu nebo dodatek k ústavě, který říkal, že „*náboženstvím Tureckého státu je islám*“.¹⁶

Postupně se ale Atatürkův postoj k islámu změnil. Snil o vytvoření moderního tureckého národa, který by se mohl rovnat vyspělým evropským mocnostem. Již jako dítě si vypěstoval nechuť k tradičnímu islámskému způsobu života. Nyní se při budování státu západního stylu k těmto myšlenkám vrátil. Začal prosazovat politiku, která by se dokázala oprostít od náboženství. Důvodem byla zřejmě rostoucí politická moc islámských duchovních. Pak tu také byla Atatürkova netolerance vůči jakékoliv opozici. Vždyť během celé doby jeho vlády byla jedinou

¹⁴ Mustafa Kemal získal toto příjmení v roce 1935 poté, co Turecké velké národní shromáždění přijalo jeden z jeho reformních zákonů, a to zákon o zavedení příjmení pro všechny občany Turecké republiky. Tak se z Mustafy Kemala stal „otec všech Turků“, jak je nejčastěji překládáno, či doslova „otec Turek“.

¹⁵ Atatürk, 1959, str. 70.

¹⁶ Kreiser, Neumann, 2010, str. 196-197.

povolenou politickou stranou Republikánská lidová strana, kterou on sám založil a stál v jejím čele.

Republikánská lidová strana, *Cumhuriyet Halk Fırkası*, později přejmenovaná na *Cumhuriyet Halk Partisi* (dále jen CHP) byla s ohledem na blížící se volby do Národního shromáždění založena Mustafou Kemalem Atatürkem v srpnu roku 1923. Její politický program sliboval zajištění blaha celého národa. Nebylo žádným překvapením, že CHP získala ve volbách všechny mandáty a Atatürk byl zvolen jejím doživotním vůdcem. Tím se jeho moc ve státě jen upevnila a mohl se tak konečně pustit do reforem, které již nějakou dobu spřádal ve své mysli, a které se měly dotknout téměř všech oblastí života obyvatel. Kromě toho získal pravomoc na jmenování členů dalších významných funkcí ve straně i členů parlamentu, který sestavil de vlastní vůle. Ve třicátých letech se stále více propojení státu a strany prohlubovalo, až vyvrcholilo roku 1935 na sjezdu CHP, kdy byly základní principy strany převzaty a pozměňovacím zákonem se v roce 1937 staly součástí ústavy.¹⁷ Turecký stát tak byl prohlášen za republikánský, nacionalistický, lidový, etatistický, laický a revoluční. Těchto šest Atatürkových ideálů označovaných často souhrnně jako kemalismus přijala CHP za své již roku 1931 a v podobě šesti šípů je umístila do svého znaku.¹⁸

Postava samotného Atatürka se stala prostřednictvím kultu osobnosti touto ideologií, a to v době, když ještě za jeho života bylo poprvé pro souhrnné označení jeho politiky použito slovo kemalismus. Kemalismu se díky autoritativně-demokratickým prvkům podařilo prosadit západní a především laický způsob života. Důležitost nejen politických reforem a ideologie, nýbrž i samotné postavy Atatürka dokazuje i preambule dodnes platné ústavy vydané roku 1982, podle které je stále

¹⁷ CHP Programı, 1935.

¹⁸ Kreiser, Neumann, 2010, str. 184-186.

„nesmrtelným vůdcem a nedostižným hrdinou“.¹⁹ Přesto jsou neméně důležité také nositelé jeho odkazu - kemalisté, kteří se od jeho smrti až do současnosti snaží udržet sekulární charakter republiky bez zásahů náboženství do politického, soudního či vzdělávacího sektoru.

Republikánství, *cumhuriyetçilik*, označuje jedinou možnou formu existence nově vzniklého tureckého státu, kterou je republika. Turecký nacionalismus, *milliyetçilik*, je jedním z nejdůležitějších článků kemalismu. Jeho kořeny sahají k mladotureckému hnutí, jak bylo zmíněno již v předchozí kapitole. Nejvýznamnějším hlasatelem tureckého nacionalismu byl Ziya Gökalp, spisovatel, filozof a sociolog žijící v letech 1876–1924. Právě ten poprvé přišel s myšlenkou na ukončení nadvlády islámského náboženství nad politikou a běžným životem lidí, což by Turecku umožnilo oddělit se od východní, pro Atatürka a jeho příznivce zpátečnické civilizace a přiklonit se k pokrokové civilizaci západní. Tyto myšlenky se staly základem veškerého Atatürkova reformního úsilí. Lidovost, neboli populismus, *halkçılık*, vyjadřuje naprostou nadřazenost zájmů lidu, a to i přesto, že revoluce byla provedena shora a Atatürkův režim byl ve skutečnosti svým způsobem autoritářský a jeho reformní projekty navrženy spíše pro vyšší vrstvy obyvatelstva. Ani autoritářský režim se nemůže udržet věčně, nemá-li podporu především běžného lidu, jak dokazují dějiny nejednoho státu světa. Etatismus, *devletçilik*, podporuje zasahování státu do hospodářství, které bylo po pádu Osmanské říše v katastrofální stavu. Po nástupu Mustafy Kemala se mu ovšem začalo dařit ve všech různých odvětvích. Reformy vedoucí Turecko moderní cestou byly produktem revolucionářství, neboli

¹⁹ Türkiye Cumhuriyeti Anayasası (1982).
Převzato z <http://www.anayasa.gen.tr/1982ay.htm> (5. 2. 2012)

reformismu, *inkılapçılık*. Všechny tyto změny byly nezbytné, měla-li být vybudována společnost západního stylu.²⁰

Vůbec největší pozornost ale byla soustředěna na náboženství. Jak již bylo uvedeno výše, byli stále tací, kteří se nedokázali vyrovnat se zrušením sultanátu. Jedním z nich byl i chalífa Abdülmecit, který stále věřil v pád republiky a znovunastolení starého režimu. Místo toho, aby používal titul *halífe-i müslimîn*, chalífa muslimů, jak mu nařídil Atatürk, používal nadále titul *emîrü'l müslimîn*, velitel muslimů.²¹ Jindy zase pronášel takovéto plamenné projevy: „Zdali se k Alláhovi, jehož jméno budiž pochváleno, a k jeho proroku Muhammedovi modlíme pět krát denně a v pátek zvláště jenom proto, aby všechny staré řády a ustanovení, všechny staleté zvyklosti byly od základu vyvráceny?... Pohrozte lidu, pohrozte vlkovým přátelům [Atatürk byl někdy přezdíván Vlk ze Soluně], pohrozte všem, že trest za zneuctění církve nemine jen viníky, ale i nevinné. Jen tak ubráníme svatou víru našich předků!“²² Všem bylo jasné, že tyto provokace si Atatürk rozhodně dlouho líbit nenechá. Ten dal ovšem znovu vyniknout svému výbornému úsudku. Jelikož chalífova slova na běžné obyvatelstvo velmi zapůsobila, neodvážil se v tak rozbouřené atmosféře ani Atatürk podnikat cokoli, co by zfanatizovaný dav pravověrných věřících mohlo rozlítit. Navíc na svou stranu také potřeboval získat armádu, která byla hlavní silou země a mohla jeho plány na oddělení náboženství od státu snadno zmařit. Ačkoliv zpočátku někteří velitelé na jeho odvážné plány hleděli spíše s rozpaky, Atatürkova dokonalá výmluvnost mu nakonec zajistila jednomyslnou podporu. Dne 3. března 1924 byl ve Velkém národním shromáždění předložen návrh na zrušení chalífátu i dalších náboženských institucí s ním souvisejících. Tehdejší chalífa Abdülmecit

²⁰ Tekinalp, 1938, str. 158-252.

²¹ Kreiser, Neumann, 2010, str. 197.

²² Pravec, 1967, str. 97.

byl i se zbývajícími členy osmanské rodiny vypovězen ze země a zbytek života strávil ve francouzském exilu. Přestože se Atatürk vždy snažil provádět veškeré reformy důkladně a rychle, byl si vědom, že zde musí jít jeho radikálnost stranou. Islám tedy i nadále zůstal státním náboženstvím, ale pouze do 15. dubna 1928, kdy byl tento článek z ústavy vyňat a byla provedena odluka náboženství od státu, jak to vyžadoval laický charakter republiky.²³

Termín „odluka náboženství od státu“ je často používán na Západě, ve skutečnosti ale nevystihuje úplně přesně to, k čemu v Turecku došlo, tedy k laicizaci, neboli zesvětštění veřejného života. Laicizace zasáhla tři oblasti života: islámské právo bylo nahrazeno světskými zákony; náboženská symbolika a typické náboženské oblečení bylo druhou oblastí a třetí se stal tvrdý postih lidového islámu. Ačkoliv náboženství do státních záležitostí již nesmělo zasahovat a ztratilo veškerý vliv na politiku vnitřní i zahraniční, kontrola náboženství ze strany státu se spíše naopak ještě zintenzivnila. Islámská zbožnost byla odsunuta do soukromého života každého jednotlivce. Principem laicizace, *laiklik*, byly postiženy téměř veškeré složky společenského života. Změny se nejvíce projevíly v soudnictví, vzdělání, oblékání nebo jazyce.

Laicizace a s ní úzce související westernizace, jinými slovy otevírání a přizpůsobování se Západu, mělo celkově pro tureckou společnost pozitivní charakter. Přesto je možné najít mezi historiky zabývajícími se reformním procesem v počátcích Turecké republiky i takové, kteří se na celý sekularizační proces a nadšení kolem něj dívají spíše s odstupem. V době Osmanské říše bylo náboženství jednou z nejdůležitějších věcí v lidském životě. Přestože Osmanská říše nebyla státem teokratickým, islámské principy a tradice ovlivňovaly život v zemi více než cokoli jiného. A do takovéto společnosti byl najednou bez

²³ Tamtéž, str. 94-102.

jakékoliv transitní fáze začleněn laicismus. Nebylo to žádné veřejné hnutí, které by se postupně zavádělo na základě požadavků obyvatelstva. Právě naopak. Ačkoliv laicismus na oficiální úrovni celkem uspěl, začlenit ho ovšem do islámem ovládané turecké společnosti nebylo jednoduché a ani stoprocentně úspěšné. Náboženství totiž nikdy úplně nevymizelo a turecká umírněná forma islámu je stále velmi důležitým prvkem v turecké společnosti. Toto tvrzení může dokázat například výzkum provedený napříč tureckým obyvatelstvem v roce 1999, jehož výsledky ukazují na poměrně vysokou zbožnost Turků. Více než polovina dotázaných by dala přednost označení muslim, případně turecký muslim před označením Turek. Polovina dospělých respondentů dodržuje stanovených pět denních modliteb a devět z deseti občanů se postí během měsíce Ramadánu.²⁴ Stejný fenomén potvrzuje i mírně islamisticky laděná Strana spravedlnosti a rozvoje, která byla založena roku 2001 a od roku 2002 je díky stálé podpoře obyvatelstva u moci, a to i přesto, že stanoví strany definují laicismus jako nestrannost státu vůči náboženství a ne jeho kontrolu nad ním. Velmi důležitou roli hraje její podpora sekularismu jakožto podmínky zachování demokracie a svobody a vyhýbání se jakémukoliv přímému odkazu na islámské náboženství.²⁵

²⁴ The Cambridge History of Turkey, 2008, str. 359.

²⁵ Saygın, T.; Önal, M.: "Secularism" from the last years of the Ottoman Empire to the early Turkish Republic.
Převzato z <http://jsi.ro/ojs/index.php/jsri/article/viewFile/385/383> (9. 2. 2012).

3 ZAVEDENÍ LAICKÝCH ZÁKONŮ

Po zrušení sultanátu byl vznik Turecké republiky dalším logickým krokem. Během takzvané přechodné fáze mezi těmito dvěma institucemi, která trvala téměř rok, byl také vytvořen úřad prezidenta a jím sestavená vláda odpovědná Tureckému velkému národnímu shromáždění. Ačkoliv všechna tato opatření měla s prohlášením o vzniku Turecké republiky 29. října 1923 automaticky vejít v platnost, bylo třeba tento systém oficiálně zakotvit v nové ústavě. Komise zabývající se její přípravou se však musela nejednou potýkat s odporem ze strany parlamentu. Ten, dle návrhu komise, mohl být rozpuštěn prezidentem. To ale vyvolávalo nepříjemné vzpomínky například na vládu sultána Abdülhamida II., který na neurčitou dobu pozastavil činnost parlamentu okamžitě po vydání ústavy, která mu k tomu dávala pravomoc; či na vládu sultána Vahdettina, který za účelem upevnění vlastní moci rozpustil parlament hned dvakrát.²⁶ Nakonec dle nové ústavy, která byla přijata 20. dubna 1924 a byla symbolem dělby moci na rozdíl od dříve vydaných ústav či jim podobným zákoníkům, získalo legislativní i exekutivní moc v zemi Turecké velké národní shromáždění, které bylo voleno přímo všemi mužskými občany staršími osmnácti let. Vláda, jejíž členové byli vybíráni právě na základě členství v Národním shromáždění, byla tomuto orgánu rovněž odpovědná. Prezident měl být volen členy Národního shromáždění. Tato formule v té době neměla ale téměř žádnou důležitost, jelikož celé Národní shromáždění bylo sestaveno z Atatürkových přívrženců.

Jak již bylo řečeno v předchozí kapitole, Atatürkův postoj k islámu se měnil. Tato ústava z roku 1924 ještě obsahuje přímý odkaz na islám, který byl stanoven státním náboženstvím. Na toto může být nahlíženo jako Atatürkův tah, jak sjednotit muslimské obyvatelstvo Turecké

²⁶ Mango, 1999, str. 407.

republiky a zachovat si jejich podporu. Nově se totiž všichni obyvatelé Turecka bez ohledu na etnickou příslušnost stali Turky a získali automaticky turecké občanství. Nicméně již v roce 1926 byla tato pasáž Atatürkem označena za zbytečnou, navíc ještě přímo odporující modernímu charakteru země a jejímu republikánskému zřízení. V roce 1928 byla formulace o islámu z ústavy vyňata. Novým důležitým sdělením, které bylo potřeba zaznamenat, bylo oficiální oddělení církve od státu.

Jelikož jedním z hlavních hesel Atatürkova reformního úsilí bylo vytvořit národ západního stylu, nemohlo se reformnímu procesu vyhnout ani soudnictví. Staré zákoníky již nebylo možné v nových podmínkách uplatnit tak jako dříve. Dne 17. února 1926 byl přijat nový ryze laický občanský zákoník dle švýcarského vzoru. Tento velmi snadno srozumitelný a přehledný zákoník evropského typu značně rozšířil práva žen, kterým bude věnována jedna z následujících kapitol. Dne 1. března téhož roku následovalo přijetí trestního zákoníku, který byl přejet na základě italského trestního práva a v roce 1929 přijetí německého trestního řádu.

Zrušení sultanátu, zavádění sekularizačního programu a zavedení moderního zákonodárství umožnilo Turecku oprostít se od šarí'y. Islámské právo šarí'a zahrnující všechna právní odvětví bylo v muslimských státech vždy nadřazené ostatním právním normám. Dle názoru konzervativních islámských duchovních nebylo zapotřebí vydávat světskou ústavu, jejímž vznikem by došlo k vytvoření zbytečného dualismu nebo dokonce k omezení vlivu šariatských soudů. V Turecku k tomu ovšem došlo. Náboženské soudy užívající do té doby tohoto

islámského práva ve věcech osobního statutu, jako je manželství, rozvod nebo dědické řízení, byly 8. dubna 1926 uzavřeny.²⁷

V souvislosti se sjednocením soudní sféry bylo nutné vyškolit nové soudce, kteří by byli schopni soudit podle nově přijatých zákonů. Ačkoliv Istanbulská univerzita již měla svou právnickou fakultu, byla Atatürkem v Ankaře otevřena nová právní škola, která se později stala součástí Ankarské univerzity.²⁸

Po přijetí nové ústavy a laických zákoníků byla formální část turecké revoluce ukončena. Nyní přišla na řadu druhá fáze, a to zavádění nových pořádků a plánovaných reforem do praxe. Právě v té době se mělo ukázat, nakolik bude Atatürkova revoluce úspěšná a zda jí zaváděné reformy mají v nově vzniklé republice naději se udržet.

²⁷ Earle, E. M.: The New Constitution of Turkey.

Převzato z <http://www.bilkent.edu.tr/~genckaya/1924constitution.pdf> (16. 3. 2012).

²⁸ Mango, 1999, str. 438.

4 ZÁKAZ ČINNOSTI MYSTICKÝCH ŘÁDŮ

Jak již bylo uvedeno výše, jednou z oblastí zasažených Atatürkovým sekularizačním programem byla oblast duchovního islámu. Právě dervišské řády, neboli *taríky*, byly dle Atatürka symbolem starého režimu a bylo tedy třeba se i jich postupně zbavit. Jakýmsi úvodem k provedení této reformy bylo v roce 1924 zrušení Ministerstva islámského práva a náboženských záležitostí a vytvoření nové instituce zvané *Diyanet*, Ředitelství pro záležitosti víry. Diyanet se zodpovídá přímo premiérovi a jeho kompetence jsou značně široké. V první řadě dohlíží Diyanet na to, aby praktiky muslimů nebyly v rozporu s laickým charakterem republiky, dále spravuje veškeré mešity v zemi, jmenuje imámy, vyplácí jim mzdy a dohlíží na jejich kázání i na páteční modlitby, které jsou z hlediska islámského náboženství nejdůležitější.²⁹

Postupné prohlubování laicizace turecké společnosti se neprojevovalo jen v životě duchovních, kterým byly odebrány náboženské tituly *haci*, jichž užívali ti, kteří vykonali velkou pouť do Mekky, či *molla* pro znalce islámského práva, změny se dotýkali i běžných občanů praktikujících islám. Korán byl přeložen do turečtiny a modlitby i *ezan*, svolávání k modlitbě směly být pronášeny jen turecky, a to i přesto, že modlitba smí být správně prováděna jen v arabštině, která je jediným jazykem islámského náboženství. Poutě do Mekky byly povoleny jen výjimečně, stejně tak jako nošení tradičního náboženského oděvu a používání náboženských symbolů. Přísaha na boha, která byla například i součástí slibu nově zvoleného člena Tureckého velkého národního shromáždění byla nahrazena přísahou na čest.³⁰ V rámci pokračujícího modernizačního procesu byl také přijat mezinárodně platný čas a kalendář, který tak nahradil muslimský kalendář začínající *hidžrou*, tedy

²⁹ Více o Diyanetu viz <http://www.diyamet.gov.tr/turkish/dy/default.aspx> (10. 3. 2012).

³⁰ Pirický, 2006, str. 85-86; Schulze, 2007, str. 88.

odchodem proroka Muhammada z Mekky do Mediny v roce 622. Toto, jak se postupem času ukázalo, bylo rozhodnutí nejen symbolické, nýbrž i velmi praktické.

V přímé opozici proti státem povolenému islámu stála dervišská bratrstva. Tituly *mürşid*, jichž užívali řádoví velmistři, si přímo odporovaly s Atatürkovým heslem, že „*jediným pravým vůdcem (mürşid) v životě je věda*“.³¹ Derviši často využívali svého vlivu na běžné obyvatelstvo, mezi nímž a vybranou vyšší vrstvou společnosti soustředěnou kolem Atatürka byla i přes princip lidovosti značná propast. Tu se snažili vyplňovat právě dervišští šejchové, kteří na rozdíl od náboženských učenců, *ülema*, lpících na ortodoxní formě islámu, byli zastánci islámu lidového. Jejich mystické praktiky navozující dojem, že dokážou provádět zázraky byly běžným často negramotným lidem přijímány kladně. Bratrstva byla symbolem soudržnosti. Právě na základě soudržnosti a solidarity se jim dařilo získávat podporu obyvatel v revoltách bojujících proti oficiálnímu islámu.

Mystická bratrstva začala prvotně vznikat v ryze arabských a perských oblastech. Nikde ale nedosáhla takového vlivu na obyvatelstvo jako právě v Osmanské říši. Ta bývala dokonce někdy označována za stát mystických bratrstev, *tarikát devleti*. Dervišské řády jsou založené na súfismu, islámské mystice. Jejich cílem je nalezení duchovní pravdy a božské lásky. Přestože v době Osmanské říše mystické řády respektovaly sunnitskou ortodoxii, dávaly přednost mystickým praktikám, které provozovaly ve svých tradičních súfijských domech, tzv. *tekke*.³²

Mezi nejvýznamnější súfijské řády patřilo bratrstvo Nakšibendíja, jehož kořeny sahají až k prvnímu pravověrnému chalífovi Abú Bakrovi.

³¹ Kreiser, Neumann, 2010, str. 197.

³² Pirický, G.: Podoby islámu v Turecku.

Převzato z http://www.proooriente.sk/texty/Piricky_Podoby_islamu_v_Turecku.rtf (10. 3. 2012).

Založeno bylo ve 14. století, největšího rozmachu ale dosáhlo až na přelomu 16. a 17. století, kdy v jeho čele stál Ahmad Sirhindí z Indie, který je někdy označován za obnovitele tohoto hnutí. Nejvíce ho zřejmě proslavilo jeho tvrzení, že sociální a politická aktivita v životě na zemi přinese odměny v posmrtném životě. Zdůrazňování důležitosti sunnitského ortodoxního islámu nakšibendíjskému řádů přineslo podporu osmanských politických vůdců na rozdíl od přívrženců Bektášije, kteří vystupovali proti islámské ortodoxii. Bektášijské bratrstvo založené ve 13. století si zakládalo především na kombinaci šíitského islámu a mystických praktik. S Bektášijou jsou spojováni Alevité, kteří tvoří největší nesunnitskou menšinu v Turecku (asi 15 % celkové populace). I jejich rituály jsou ovlivněny lidovým islámem a šíitskými tradicemi. Dalším významným mystickým bratrstvem byl řád Mevlevíja. Jeho přívrženci jsou známí jako tzv. tančící derviši, jelikož jeden z jejich rituálů je založen na stálém otáčení se za zvuků typické hudby a opakování devadesáti devíti Alláhových jmen. Mevlevíja je jeden z řádů, který se rozšířil i do okolních států, a to především na Balkán, do Sýrie a Egypta. Za hranicemi Osmanské říše, v Indii, Pákistánu nebo v Africe, byla rozšířena také Kádíríja. Její učení proslulo výkladem víry založeném na mystických zážitcích.³³

Súfijští vůdci byli náhlými změnami týkajícími se především náboženství v prvních letech etablování Turecké republiky velmi zaskočeni a bouřili se proti nim. Na východě Turecka, v kurdské oblasti, kde se mystickému islámu dařilo nejvíce byly nepokoje ještě podpořeny kurdskými snahami o dosažení nezávislosti. Ta jim byla na základě sèvreské mírové smlouvy sice přislíbena, nakonec ale smlouva vzhledem k tomu, že pro Turecko nebyla vůbec lukrativní nevstoupila nikdy v platnost. S ní byly definitivně ztraceny i naděje na vytvoření

³³ The Cambridge History of Turkey, 2008, str. 381-383, 386.

autonomního Kurdistanu. Další ranou pro Kurdy bylo zrušení chalífátu, který byl kvůli jejich rasové i jazykové odlišnosti jediným pojítkem s Turky. I to bylo nyní přerušeno. Povstání, které vypuklo v únoru roku 1925 nedaleko města Diyarbakır navždy narušilo dialog mezi Turky a Kurdy a mimo jiné také vyústilo v celostátní zákaz muslimských bratrstev.³⁴

V čele povstání stál nakšibendíjský šejch Sait. Nakšibendíja měla v kurdských oblastech mnoho přívrženců a Sait měl velký vliv na celou kurdskou sunnitskou populaci. Ačkoliv se Sait snažil nacionalistické myšlenky skrývat za prohlášení, že bojuje pouze za znovunastolení vlády islámu v turecké společnosti, Mustafa Kemal odsoudil tuto rebelii jako spiknutí, které se za náboženskou maskou snaží rozvrátit stát. Následně odsouhlasilo Turecké velké národní shromáždění zavedení Zákona o udržení pořádku, rebelie byla ukončena a šejch Sait a šedesát čtyři dalších příslušníků spiknutí bylo přímo v Diyarbakíru, kde se pokoušeli o sestavení vlastní separatistické vlády, popraveno. Ostatní zůstali ve vězení či se museli podvolit nucenému přesídlení do odlehlých východních oblastí. Postavení kurdské menšiny se v rámci Turecké republiky opět o něco zhoršilo.³⁵

Podobně na tom byly i mystické řády. Domy derviškých duchovních začaly být bezprostředně po potlačení povstání na Atatürkův popud na východě Turecka zavírány. Situace vyvrcholila 13. prosince 1925, kdy byl vyhlášen jejich celostátní zákaz. Dle Atatürka totiž Turecko nemohlo být zemí dervišů a jejich bratrstev, jelikož se jedná o zpátečnické organizace odporující modernímu způsobu života, který byl v nově vzniklém Turecku propagován především. Spolu s tímto počinem

³⁴ Tamtéž, str. 333-342.

³⁵ Mango, 1999, str. 421-429; The Cambridge History of Turkey, 2008, str. 338-339.

byl derviškým řádům zkonfiskován veškerý majetek, všechny súfijské domy a hrobky světců i sultánů uzavřeny a poutě k nim zakázány.³⁶

Některé řády opravdu zanikly, jejich přívrženci zmizeli a jejich domy byly přestavěny na školy. Jednalo se především o ty řády, které ke své existenci potřebovaly speciální budovy a ke svým rituálům používaly specifické oblečení, čímž na sebe strhávaly nechtěnou pozornost. Některé jsou dodnes známé jen jako folklórní skupiny. Typickým příkladem mohou být takzvaní tančící derviši mevlevijského súfistického řádu, kteří jsou od 50. let, kdy jim byla oficiálně znovu povolena činnost, velkým turistickým lákadlem. Některé řády ovšem plně fungovaly nadále i po roce 1925 a v ilegalitě formovaly své súfistické myšlenky. Takovým řádem je například Nakšibendíja. I přesto, že nakšibendíjský řád ve 20. letech podporoval Atatürkovu válku za nezávislost a vznik nového Turecka, nevyhnul se zákazu činnosti. Díky ne příliš nápadným ceremoniím, které mohli stoupenci nakšibendíjského řádu provádět snadno ve svých domech nebo mešitách, mohlo bratrstvo pokračovat v činnosti ilegálně i po tomto zákazu, a to až do 50. let, kdy bylo v souvislosti se zavedením pluralitního systému znovu legalizováno. Dalším významným hnutím, které se vyvinulo ze základních myšlenek mystických řádů, je hnutí Nurcu. Počet jeho přívrženců se odhaduje na dva až šest milionů, a je proto nejsilnějším islamistickým řádem v Turecku. Učení nurcuů je založeno na knize Epištoly světla, jejímž autorem je Said Nurci, zakladatel hnutí, který se kvůli svému protisekulárnímu a protirepublikánskému postoji dostal do vyhnanství. Také jeho kniha byla za Atatürkovy vlády zakázána, byla proto následovníky Saida Nurciho opisována ručně. Po smrti vůdce v 60. letech se hnutí Nurcu rozdělilo do několika náboženských skupin, z nichž většina funguje dodnes. Náboženské záležitosti všech dosud aktivních

³⁶ Pirický, 2006, str. 86-87.

mystických řádů a islamistických hnutí spadají pod Diyanet, který od 50. let, kdy došlo k revitalizaci lidového islámu, dohlíží především na zachování laického charakteru republiky.³⁷

³⁷ The Cambridge History of Turkey, 2008, str. 382-387.

5 „KLOBOUKOVÝ ZÁKON“

Takzvaný „kloboukový zákon“, který parlament na základě Atatürkova požadavku přijal 25. listopadu 1925, může v porovnání s ostatními sekularizačními reformami působit méně důležitě. Ve skutečnosti ovšem byl jeho význam nesmírný, neboť tato změna, kterou turecká společnost prošla, byla patrná na první pohled.

Islám byl jednotícím prvkem muslimů v kosmopolitní Osmanské říši. Svým tradičním oblečením a především pak pokrývkou hlavy vyjadřovali její obyvatelé příslušnost k islámskému náboženství. S nástupem Atatürkova reformního programu se však právě tato odlišnost stala nežádoucí. Turbany, široké orientální kalhoty se šerpou či fezy, rudé plstěné čepice kónického tvaru, byly pro Atatürka „*symbolem ignorantství, nedbalosti, fanatismu a odporu k pokroku*“³⁸ a pro nově se formující tureckou společnost byly tudíž nepřijatelné.

Vůbec největší kritice byl vystaven fez. Ten se v Osmanské říši poprvé objevil za vlády sultána Mahmuda II. v první polovině 19. století, kdy s ním na hlavách do Turecka připluli středomořští námořníci. U muslimů si okamžitě získal oblibu. Absence kšiltu či krempy totiž umožňovala muslimům ponechat fez na hlavě i během modlitby, kdy se věřící dotýkají čelem země. Navíc zůstal fez po zrušení chalífátu a uzavření domů mystických řádů posledním zjevným symbolem islámu.

Pod stále silícím západním vlivem byl postupně tradiční muslimský oděv nahrazován oblečením evropského typu. Nebylo ovšem výjimkou vidět na hlavě muže v obleku s vázankou fez či dokonce turban. Pokrývka hlavy totiž byla nejen symbolem náboženské příslušnosti (nosili ho i někteří křesťané), nýbrž na první pohled i jasným symbolem určitého společenského postavení. Atatürk si vypěstoval odpor k fezu již dávno

³⁸ Lewis, 1968, str. 268.

před první světovou válku, kdy byl kvůli němu během jedné své zahraniční mise na Sicílii vystaven posměchu místních dětí, a proto ho hned jak to bylo možné vyměnil za klobouk.³⁹ Zároveň si však uvědomoval, že fez má v turecké společnosti nezanedbatelnou podporu a odstranit tuto tradici tedy bude nesnadný úkol. Přesto se odmítal vzdát, jelikož fez podle něj ztělesňoval vše, co bránilo Osmanské říši v modernizaci a nakonec způsobilo její zánik. Byl si jistý, že díky své přesvědčovací schopnosti a dokonalé výmluvnosti se mu podaří přimět turecký národ, aby tento symbol zpátečnictví vyměnil za klobouk, který naproti tomu považoval za znak civilizované společnosti.

S tímto úmyslem se v dubnu roku 1925 vydal na jakousi okružní jízdu Tureckem. Jeho první zastávka byla ve městě Kastamon, které leží severně od Ankary. Zde, když vystoupil z auta s kloboukem v ruce, způsobil takový údiv, že všichni muži, kteří jeho příjezdu přihlíželi a na důkaz vyjádření úcty měli na hlavách turbany či fezy okamžitě smekli. Atatürkův plamenný projev o důležitosti nahrazení fezu kloboukem především kvůli jeho symbolickému významu na přihlížející shromáždění zapůsobil až neočekávaně. Jelikož se zprávy v Turecku šířily velmi rychle, doslova ze dne na den se nejen v Kastamonu ale v celé zemi staly fezy na úkor klobouků nenáviděným módním doplňkem značícím necivilizovanost svých nositelů.⁴⁰

Dne 25. listopadu, kdy byl fez již de facto minulostí, přijal parlament zákon, který je často přezdíván kloboukový, o zákazu nošení fezu. Zákaz se ale nevyhnul ani turbánům. Přestože byl turban specifickou pokrývkou hlavy duchovních představitelů, na znamení své zbožnosti ho nosili i běžní lidé. Turban byl ovšem v Atatürkově ideologii ještě nebezpečnější

³⁹ Kocatürk, 1999, str. 23.

⁴⁰ Özcan, B: Basına Göre Şapka ve Kılık Kıyafet İnkılabı.

Převzato z <http://www.belgeler.com/blg/1gnl/basina-gore-sapka-ve-kilik-kiyafet-inkilabi-the-hat-and-attire-revolution-according-to-press> (20. 3. 2012).

než fez. Právě turban byl totiž přímým synonymem muslimské víry, která byla největším protivníkem Atatürkova režimu. Dle kloboukového zákona se turban stal pokrývkou hlavy určenou pouze pro účel modlitby či jiné duchovní záležitosti, a to navíc jen pro islámské duchovní. Tak byla provedena reforma, která nejenže odstranila další symbolický emblém islámu jak z myšlení obyvatelstva Turecké republiky, tak i z vzezření turecké společnosti. Ta byla nyní připravena přijímat i další plody moderní civilizace.⁴¹

⁴¹ Tekinalp, 1938, str. 85-86.

6 REFORMA VZDĚLÁNÍ, PÍSMO A TURECKÉHO JAZYKA

Reforma vzdělání byla jednou z nejvýznamnějších změn, které v turecké společnosti během Atatürkova reformního úsilí proběhly. Nová turecká ústava přijatá roku 1924 a krátce nato vydaný zákon o všeobecném vzdělávacím systému zaváděl bezplatnou povinnou školní docházku pro všechny děti, a to v národních školách, které nahrazovaly v rámci sekularizačního procesu již zaniklé náboženské školy, *medresy*. Od roku 1928 probíhala na národních školách základní výuka i pro starší žáky, přesněji řečeno pro žáky ve věku od šestnácti do čtyřiceti let, kterým bylo v případě potřeby zprostředkováno i odpolední vyučování. Ti, kteří měli zájem o rozšíření svých znalostí v oborech jako byla například literatura, umění nebo dějiny, mohli navštěvovat takzvané lidové domy či menší lidové místnosti vznikající od roku 1932. Právě v těchto organizacích, kde se stýkali intelektuálové s běžným obyvatelstvem, viděl Atatürk příležitost, jak omezit vliv islámských a osmanských tradic. Rozvíjelo se také vysoké školství. Istanbulská univerzita byla na krátkou dobu uzavřena, aby mohla být následně v nové podobě Atatürkem znovu slavnostně otevřena. Nové fakulty a vzdělávací instituty vznikaly také na půdě budoucí Ankarské univerzity. Na všech typech národních škol se výuka náboženství stala pouze součástí výuky dějepisu. I ta však byla pod kontrolou Ministerstva školství, které dohlíželo na dodržování principů republikánství, nacionalismu a především laicismu i během vyučování.⁴²

S reformou vzdělání úzce souvisela reforma písma a tureckého jazyka, která měla ze všech provedených změn vůbec největší dosah. Zasáhla totiž celou tureckou společnost. O nezpochybnitelné důležitosti této reformy svědčí i fakt, že sám Atatürk si ji již v roce 1919 stanovil jako jeden z nejdůležitějších reformních cílů. V květnu roku 1928 byly nejprve zavedeny mezinárodně užívané číslice, které jsou v Evropě známé pod

⁴² Kreiser, Neumann, 2010, str. 199-201.

označením arabské. Dne 1. listopadu téhož roku bylo rozhodnuto o nahrazení arabského písma latinkou uzpůsobenou pro potřeby turečtiny, a to s platností od počátku roku 1929. Atatürkův cíl byl jasný. Doslova ze dne na den se všichni obyvatelé bez rozdílu stali negramotnými. Tím Atatürk připravil duchovní vůdce a úzkou vrstvu vzdělanců o schopnost číst a psát, kterou vládli na rozdíl od většiny obyvatelstva. Uvědomoval si také, že pro rychlý reformní vzdělávací proces široké veřejnosti je arabské písmo příliš obtížné. Jak jinak si vysvětlit více než devadesáti procentní negramotnost v zemi. Lidé, kteří by se naučili číst a psát pouze latinkou, by mimo jiné ztratili možnost přístupu k náboženské literatuře v původním znění a dokázali by se tak snadněji přeorientovat na nové hodnoty nabývající na důležitosti právě na úkor náboženství. Reformou písma sledoval Atatürk ještě jeden cíl. Tím bylo o další krok přiblížit Turecko Západu a naopak oslabit jeho vazby na islámský svět.

Zavedení latinky skutečně alfabetizaci země urychlilo. Zatímco v roce 1928 bylo gramotných pouze kolem devíti procent obyvatel, do roku 1935 jich bylo již více než dvakrát tolik. Přesto byla gramotnost výsadou spíše městského obyvatelstva a venkov zůstával v tomto ohledu i nadále velmi málo rozvinutou oblastí, kde se vzdělání obyvatel většinou omezovalo na znalost několika veršů Koránu. Vyšší vesnické vrstvy, jejichž půdu rolníci obdělávali, se rozšíření vzdělanosti na venkov obávaly. Rolníci by se totiž díky tomu mohli dozvědět o svých právech, která jim byla v té době upírána, a mohli začít podávat stížnosti. Dalším problémem venkova byl nedostatek učitelů. Jen málokdo byl ochoten se za účelem vyučování přesunout do vesnického prostředí, kde byla často tekoucí voda či elektřina vzácností. Venkov zůstával reformami a změnami, které probíhaly především v Ankaře a dalších velkých městech téměř nezasažen. I nadále měla na venkovské obyvatelstvo nezanedbatelný vliv církev a slovo duchovních představitelů jakožto vykladačů zákonů a nařízení bylo ve všech oblastech rozhodující. Právě

toho se chtěl Atatürk vyvarovat. Projížděl proto zemí, vysvětloval důležitost vzdělání a dokonce působil i jako učitel, když sám psal na tabuli nová písmena.⁴³ Zároveň apeloval na již vzdělané jedince: *„Učte novou tureckou abecedu každého občana, ženu, muže, nosiče i lodníka. Tohle je naše národní povinnost. Mějme na paměti, že je ostuda, když pouze deset či dvacet procent lidí umí číst a psát a zbylých osmdesát či devadesát procent to neumí. Nejsme národem, který by se za sebe měl stydět. Tento národ byl vytvořen proto, aby mohl být hrdý na sebe a svou slavnou minulost. Není naší chybou, že více než osmdesát procent národa je negramotných. Je to chybou těch, kteří se snažili držet Turky v okovech nesnažíc se pochopit jejich národní uvědomění. Nyní je na nás, abychom vymýtili tyto chyby minulosti... Pouze s vlastním písmem a vlastní přirozenou inteligencí se náš národ bude moci postavit na stranu civilizovaného světa.“*⁴⁴

Jelikož vzdělávací proces přes všechny snahy postupoval na venkově jen velmi pomalu, rozhodl Atatürk o vytvoření komise, jejímž úkolem bylo nalézt řešení tohoto problému. Na základě její zprávy bylo roku 1937 rozhodnuto o založení prvního takzvaného vesnického institutu. Cílem těchto institutů bylo jednak zavést na venkově nové moderní způsoby obdělávání půdy, jednak vzdělat mladé zemědělce tak, aby mohli sami předávat vzdělání dalším. Vesnické instituty měly i své odpůrce. V době jejich největšího rozmachu ve 40. letech je pravice odsuzovala z důvodu zavádění komunistických principů a dalších nežádoucích ideologií, a proto Atatürkův nástupce, prezident İsmet İnönü přistoupil roku 1950 k jejich uzavření.⁴⁵

⁴³ Ahmad, 1993, str. 80-84.

⁴⁴ Kocatürk, U.: Harf ve Dil Devrimi.

Převzato z <http://www.ataturktoday.com/RefBib/HarfVeDilDevrimi.htm> (17. 2. 2012).

⁴⁵ Pirický, 2006, str. 82-83.

Úspěšným zavedením nového písma nebyl ještě celkový proces reformy jazyka dokončen. Bylo potřeba obnovit i jazyk jako takový, jelikož osmanská turečtina byla symbolem autokracie a teokracie, od nichž se Atatürk snažil nový národ odvrátit. Za účelem této reformy byla roku 1932 zřízena Společnost pro výzkum tureckého jazyka. Jejím cílem bylo především odstranit z tureckého jazyka všechny arabsko-perské vlivy v gramatice i lexikologii a do té doby běžně používané arabismy a persianismy nahradit slovy tureckého původu, která se vybírala z místních nářečí nebo ze starších tureckých dialektů, v té době již ovšem nepoužívaných. Arabská nebo perská slova, či výrazy převzaté z jiných jazyků byly použity jen tehdy, nenašel-li se žádný vhodný turecký ekvivalent. Ačkoliv původním cílem jazykovědců zabývajících se tímto úkolem bylo jazyk zjednodušit, v praxi se ukázalo, že opak se stal pravdou. Násilná turkizace způsobovala v komunikaci mnohá nedorozumění a i Atatürkovy projevy se stávaly pro běžné obyvatelstvo stále méně srozumitelnější. V 60. letech, když se reforma turečtiny ustálila na přijatelné podobě, musely být dokonce některé Atatürkovy výroky pronesené v době reformy jazyka překládány do srozumitelnější formy.⁴⁶

Extrémní poturečťování jazyka začalo přecházet do střízlivější formy od roku 1935. Ještě před tím ale byla oficiálně vyhlášena „teorie slunečního jazyka“. Jednalo se o tezi, podle které všechny jazyky pocházejí ze stejného prajazyka, a tím je právě turečtina. Tím bylo značně usnadněno úsilí o očištění turečtiny od cizích vlivů, neboť na základě této teorie musí všechna slova pocházet z původního tureckého jazyka. Mezi lety 1936 a 1938 platil tento názor za státní doktrínu, velmi záhy po Atatürkově smrti se od něj však upustilo.⁴⁷

⁴⁶ Tekinalp, 1938, str. 125-132; Pirický, 2006, str. 88-89.

⁴⁷ Pirický, 2006, str. 88-89.

7 OSVOBOZENÍ TURECKÝCH ŽEN

Od samého počátku byl Atatürk velkým obhájcem ženského emancipačního hnutí. Svou podporu ženám vyjádřil v Izmiru roku 1923 takto: „*Jestliže ve společnosti mužů a žen prochází modernizací jen jedno pohlaví, je více než polovina takovéto populace potlačena. Toto je důležité pro národ, který se chce vydat cestou moderní civilizace. Náš národ se rozhodl být civilizovaný a silný. Má-li však dospět ke svému cíli, musí být povzneseno ženské pohlaví... Právě ženy se stanou důležitým stavebním kamenem nového Turecka.*“⁴⁸ Ve skutečnosti začaly hrát ženy významnější roli ve společnosti již v poslední osmanské dekádě, kdy prostřednictvím tištěných publikací a časopisů formovaly své myšlenky a pokoušely se tak o dosažení svých práv. Jasnější formu ženskému hnutí dal však až vznik Turecké republiky.

Jak je patrné z výše uvedeného výroku, zlepšení situace žen ve společnosti bylo jedním z hlavních cílů Atatürkova reformního programu. Aby se mohl turecký národ vyrovnat moderní společnosti založené na demokracii a rovném postavení obou pohlaví, začaly se ženy stále více dovolávat svých práv. K velkému obratu v otázce žen přispělo přijetí nového občanského zákoníku v roce 1926, který byl založen na švýcarském vzoru a který nahrazoval dříve platné islámské právo šarí'a zabývající se záležitostmi osobního statutu. Zavedení sekulárních zákonů, které měly organizovat rodinný život v převážně muslimské společnosti, bylo opravdu revolučním krokem. Moderně smýšlející společnost zrušení šarí'y jakožto závazného islámského práva uvítala, neboť se domnívala, že pouze po odstranění islámské dominance ze společnosti může být vytvořen civilizovaný národ. S životem takového moderního národa byl již šariatský zákoník neslučitelný.

⁴⁸ Tekinalp, 1938, str. 98.

Na základě nového občanského zákoníku byla zrušena polygamie či právo muže na jednostranný rozvod, tedy typické islámské zapuzení manželky. Nově mohli podat žádost o rozvod oba partneři. Naopak zavedeno bylo rovné dědické právo pro ženy i muže. Podle šari'yy měla žena nárok jen na poloviční dědictví oproti dědictví muže. Mužům ovšem i nadále zůstávala svrchovanost nad ženami, a to v podobě statutu hlavy rodiny. Pokud tedy ženy chtěly pracovat mimo dům nebo vycestovat do zahraničí, musely manžela či jiného mužského příbuzného požádat o svolení. I přes tento dodatek bylo přijetí sekulárního občanského zákoníku nejdůležitějším krokem k emancipaci tureckých žen. Dalšími významnými milníky byly rok 1930, kdy se ženy poprvé mohly aktivně účastnit komunálních voleb, a rok 1934, kdy získaly aktivní i pasivní volební právo na národní úrovni.⁴⁹

Nový pořádek se začal téměř okamžitě projevovat v praxi. Čím dál častěji se ve městech objevovaly ženy budující si vlastní kariéru učitelek, zdravotnic, lékařek, obchodnic nebo dokonce i právníček. Turecko v té době bylo ovšem velmi heterogenní zemí a pozice žen jak v rodině, tak ve společnosti se odvíjela od takových faktorů, jakými byla například míra vzdělání mužských členů rodiny nebo kulturní vyspělost prostředí. Venkov zůstával v mnoha oblastech reformního úsilí téměř netknutý. Do jisté míry platí toto tvrzení dodnes. Co se týče sociálního postavení žen, zůstávaly na venkově i nadále platné islámské tradice striktně oddělující práva a povinnosti mužů a žen. Plánované sňatky nebo prodej mladých nevěst za symbolické věno nebyly žádnou výjimkou. Ženy na venkově byly doslova majetkem mužů.

Reformě byly podrobeny i závoje, symbol islámu. Zahalování žen nejprve nebylo oficiálně zakázáno, přesto od něj byly ženy i muži odrazováni. Muži proto, že dle Atatürka mohlo za tento zvyk právě jejich

⁴⁹ Encyclopedia of Woman & Islamic Cultures, 2005, str. 146-147.

sobectví a bezohlednost k pohodlí žen. Zatímco ve městech mizely šátky stejně rychle jako fezy a ženy se rády přizpůsobily evropské módě, ve vesnických oblastech byl tento proces opět značně zpomalen. Kromě širokých barevných šátků zakrývajících vlasy, krk a ramena byly na venkově či v oblastech osídlených silně věřícím obyvatelstvem běžným oděvem žen i dlouhé černé nebo tmavě modré pláště, takzvané *çarsafy*, které sahaly od hlavy až ke kotníkům a kromě očí zahalovaly celou postavu. Následný zákaz zakrývání vlasů a obličeje ve veřejných budovách včetně škol a univerzit vyvolal mezi zbožnými ženami odpor, jelikož ty, co i nadále odmítaly odložit šátek, nemohly již být zaměstnány v bankách, nemocnicích nebo na úřadech. Dívky, které přicházely na přednášky zahalené, byly často z univerzitního kampusu vykazovány. Některé se s tímto zákazem snažily vyrovnat po svém a před vstupem do školy si na šátek nasazovaly ještě paruku.⁵⁰

Typickým příkladem moderních žen, které naplno využily nově nabytá práva a svobody, byly obě Atatürkovy adoptivní dcery. Sabiha Gökçen se stala pilotkou a její jméno dnes nese jedno z istanbulských letišť. Druhá adoptivní dcera Afet İnan působila jako profesorka a spisovatelka. V jednom ze svých děl vzdala poctu svému otci, který doslova vybojoval vznik Turecké republiky, vlastním úsilím vybudoval nový národ, který svými reformami pozvedl na úroveň vyspělých západních států, z nichž některé v oblasti ženských práv dokonce předčil.⁵¹

⁵⁰ Yillik, 1982, str. 74-75, 77.

⁵¹ The Cambridge History of Turkey, 2008, str. 394; Yetkin, 2006, str. 74.

ZÁVĚR

Atatürk ve snaze přiblížit zemi vyspělým západním státům a naopak oslabit její vazby na islámský svět vedl Turecko cestou sekularizace – oddělení náboženství od vlády. V praxi to znamenalo nejen zákaz zasahování islámu do politických záležitostí státu, nýbrž i odsun veškerých projevů islámské zbožnosti do osobní sféry každého jednotlivce. Jelikož se však kontrola náboženství ze strany státu naopak ještě zintenzivnila, nedá se v případě Turecka hovořit přímo o sekularizaci. Na rozdíl od tohoto na Západě hojně používaného termínu vystihuje situaci Turecka lépe výraz laicizace, který odpovídá tureckému slovu *laiklik*, jež vyjadřuje zesvětštění veřejného života. Laicizace se stala jedním z hlavních znaků kemalismu.

Atatürkův postoj k islámu se začal formulovat již v jeho dětství, kdy odmítal navštěvovat výuku náboženství a kvůli svému postoji se často dostával s učiteli do sporu. Ve svém rodném městě, kosmopolitní Soluni, měl možnost setkat se se západní společností. Ta ho svou vyspělou a především sekulární kulturou velmi oslovila a prakticky celý svůj život zasvětil jejímu napodobování. Ve zkostratělých tradicích Osmanské říše viděl, že právě islámské náboženství je to, co brání společnosti v modernizaci, díky které by se mohla více otevřít světu a mohla by začít přijímat znaky vyspělé civilizace. Přestože po vzniku republiky Atatürk poměrně dlouhou dobu vyčkával se zrušením náboženské instituce chalífátu, jednalo se pouze o předem promyšlený tah. Atatürk měl v plánu vytvořit moderní civilizovaný národ, jež by se oprostil od náboženství. Uvědomoval si však, že veškeré muslimské obyvatelstvo Osmanské říše bylo po dobu šesti set let její existence sjednoceno právě pod nadvládou islámu. Předpokládal proto, že pro získání podpory pro svůj reformní sekularizační program bude lepší v tomto případě postupovat obezřetněji.

Jak již bylo řečeno výše, Atatürkovu ideologii, známou pod označením kemalismus, provázela řada modernizačních reforem. Ty proběhly v poměrně rychlém sledu, jelikož Atatürkovým snem bylo prosadit všechny plánované změny ještě během svého života, což se mu do velké míry podařilo. Po zrušení náboženské instituce chalífátu roku 1924 byly nahrazeny veškeré islámské právní normy světskými zákony. Následovalo přijetí nové ústavy, ze které byla roku 1928 definitivně vypuštěna část odkazující k islámu jako oficiálnímu státnímu náboženství. S cílem eliminovat islám v oblasti společenského života byl vyhlášen zákaz činnosti derviškým řádům v zemi, které díky svým lidovým praktikám měly na běžné obyvatelstvo nemalý vliv. Reformě byl podroben i islámský oděv, který od vydání nařízení směli nosit pouze duchovní, a to navíc jen za účelem vykonání náboženského obřadu. Turbany, fezy i závoje mizely na úkor klobouků z ulic tureckých měst. Sekularismus dále zahrnoval reformu školství. Společně s uzavřením náboženských škol byla zrušena i samotná výuka náboženství na všech typech škol. Arabské písmo, vždy úzce spjaté s islámem, bylo nahrazeno latinkou a arabské či perské vlivy byly v mluveném jazyce nahrazovány slovy zásadně tureckého původu. Se zaváděním reformního programu se zlepšovalo postavení žen. Ty díky Atatürkově značné podpoře získaly ve 30. letech 20. století pasivní i aktivní volební právo, čímž předčily dokonce některé své evropské družky, které si na tuto výhodu musely počkat ještě několik let.

Kemalismu je často vytýkáno, že byl určen pouze pro úzkou vrstvu elitního obyvatelstva soustředěnou kolem Atatürka či jeho následovníků. Většina tureckého obyvatelstva si totiž žádnou změnu svého života v podobě laicizace nevyžádala. Není proto divu, že některé oblasti, především pak venkovské, zůstávaly sekularizačními reformami dlouhou dobu netknuty. Tímto se dá vysvětlit i fakt, že se islám postupně začal do veřejného života od 50. let vracet. Současná vládnoucí politická strana,

mírně islamisticky laděná Strana spravedlnosti a rozvoje, je toho typickým příkladem. Přilákala voliče na ekonomické výhody i sympatie k islámskému způsobu života. Faktem je, že Turecko nyní zažívá období prosperity, jaké se mu v novodobé historii nepodařilo dosáhnout s žádnou sekulární vládou. Na druhou stranu ale varovně působí šátek na hlavě manželky předsedy strany a premiéra Recepta Tayyip Erdoğana. Otázkou nyní zůstává, nakolik budou Republikánská lidová strana a armáda vystupující jako ochránkyně Atatürkova odkazu ochotny tolerovat tento odklon od rozsáhlého sekularizačního programu, který dodnes zaštiťuje osobnost Mustafy Kemala Atatürka.

BIBLIOGRAFIE

Ahmad, Feroz (1993): *The Making of Modern Turkey*, London, Routledge.

Atatürk, Mustafa K. (1959): *Söylev ve Demeçleri*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi.

CHP Programı (1935), Ankara, Ulus Basımevi.

Encyclopedia of Women & Islamic Cultures: Volume II: Family, Law and Politics (2005), Leiden, Koninklijke Brill NV.

Gombár, Eduard (1999): *Moderní dějiny islámských zemí*, Praha, Karolinum.

Hanioglu, Şükrü M. (2011): *Atatürk: An Intellectual Biography*, Princeton, Princeton University Press.

Kocatürk, Utkan (1999): *Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri*, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi.

Kreiser, Klaus; Neumann Christoph K. (2010): *Dějiny Turecka*, Praha, Lidové noviny.

Lewis, Bernard (1968): *The Emergence of Modern Turkey*, London, Oxford University Press.

Mango, Andrew (1999): *Atatürk*, London, John Murray.

Pirický, Gabriel (2006): *Turecko*, Praha, Libri.

Pravec, Karel (1967): *Kemal Atatürk*, Praha, Svoboda.

Schulze, Reinhard (2007): *Dějiny islámského světa ve 20. století*, Brno, Atlantis.

Tekinalp, Munis (1938): *Kemalismus*, Praha, Orbis.

The Cambridge History of Turkey: Volume IV: Turkey in the Modern World (2008), Cambridge, Cambridge University Press.

Turan, Şerafettin (2004): *Mustafa Kemal Atatürk: kendine özgü bir yaşam ve kişilik*, Ankara, Bilgi Yayınevi.

Wanner, Jan (2009): *Krvavý zrod moderního Turecka: Ankara mezi Londýnem a Moskvou*, Praha, Libri.

Yetkin, Çetin (2006): *Atatürk: "Ben de bir insanım"*, Antalya, Yeniden Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Yayınları.

Yıllık: 100. Doğum Yılında Atatürk'e Armağan Dizisi (1982), Ankara, A. Ü., S. B. F. Basın ve Yayın Yüksek Okulu Basımevi.

INTERNETOVÉ ZDROJE

Diyanet – oficiální stránky

<http://www.diyanet.gov.tr/turkish/dy/default.aspx> (10. 3. 2012)

Earle, Edward Mead (1925): *The New Constitution of Turkey*, *Political Science Quarterly*, ročník 40, č. 1

<http://www.bilkent.edu.tr/genckaya/1924constitution.pdf> (16. 3. 2012)

Kocatürk, Utkan: Harf ve Dil Devrimi

<http://www.ataturktoday.com/RefBib/HarfVeDilDevrimi.htm> (17. 2. 2012)

Özcan, Burcu: Basına göre şapka ve kılık kıyafet inkılâbı

<http://www.belgeler.com/blg/1gnl/basina-gore-sapka-ve-kilik-kiyafet-inkilabi-the-hat-and-attire-revolution-according-to-press> (20. 3. 2012)

Pirický, Gabriel: Podoby islámu v Turecku

http://www.proorient.sk/texty/Piricky_Podoby_islamu_v_Turecku.rtf
(10. 3. 2012)

Saygın, Tuncay; Önal, Mehmet (2008): “*Secularism*” from the last years of the Ottoman Empire to the early Turkish Republic, *Journal for the Study of Religions and Ideologies*, ročník 7, č. 20

<http://jsi.ro/ojs/index.php/jsri/article/viewFile/385/383> (9. 2. 2012)

The Ottoman Constitution (1876)

<http://www.anayasa.gen.tr./1876constitution.htm> (5. 2. 2012)

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası (1982)

<http://www.anayasa.gen.tr/1982ay.htm> (5. 2. 2012)

Vakit (1922): Mustafa Kemal Atatürk & Ahmed Emin Yalman: interview

<http://www.turkmeclisi.org/?Sayfa=Temel-Bilgiler&Git=Bilgi-Goster&Baslik=ataturk-un-hayati&Bil=191> (12. 1. 2012)

RESUMÉ

This paper especially deals with the personality of Mustafa Kemal Atatürk who was the founder of the Turkish Republic and its first president. The specific attitude to Islam defined all Atatürk's life. Even in the childhood he refused to attend religious lessons; on the other hand he was interested in studying foreign languages, especially French. Both his language skills and contacts with the modern European society enabled Atatürk to compare civilized Western countries with the regressive Ottoman Empire.

After the First World War when Atatürk started to create new Turkish nation he particularly focused on the imitation of the West. According to him it was the religion of Islam what prevented the Ottoman Empire from accepting features of the modern society. Even the fact that Atatürk's main aim was to eliminate the influence of Islam on the lives of ordinary people until he gain their support he provided with the Islamic rhetoric. Then, he could easily started to apply his ideology called laicism accompanied with the secular reforms. These reforms should have moved Turkey closer to Europe and weakened its references to the Muslim world on the contrary.

In 1924 Atatürk abolished the caliphate which was the most obvious symbol of Islam. After that, a new constitution and a secular code of law were accepted. Atatürk had also merit in the emancipation of women, the unification of education system or the transformation of the Arabic alfabet to the Latin script. Although all of his reforms were concentrated on the restriction of religion in the public life Islam has never completely disappered and still plays an important role in the lives of Turkish people.